

Dileme postdelictuale – între asumarea responsabilității și negarea faptei comise (I)

Post-crime dilemmas – between taking responsibilities and denying the act committed (I)

Costică Ciocan¹

Rezumat: Prezentul articol analizează dintr-o perspectivă penală și criminologică raționamentele care îl fac pe autorul unui act ilicit să aleagă între asumarea responsabilității sau evitarea răspunderii penale, pornind de la tezele unor criminologi și filosofi precum Cesare Bonesana Beccaria, Jeremy Bentham sau Étienne De Greeff. Actul criminal, astfel cum vom arăta, modifică traiectoria existențială a persoanei și creează o ruptură tragică în interiorul individului de natură să producă o stare de dezorientare și confuzie. Conștientizarea caracterului ilicit al faptei, teama față de reacția societății și de pedeapsa ce va fi stabilită de instanțele de judecată sunt trei dintre principalele motive analizate în prima parte a articolului pentru care autorul unei fapte penale ar adopta o atitudine de nerecunoaștere a acuzației penale. Partea a doua a articolului va trata poziția procesuală de recunoaștere a vinovăției, analizându-se procesele psihice care duc la realizarea unei mărturisiri sincere în fața organelor de justiție penală.

Cuvinte-cheie: recunoașterea vinovăției; responsabilitate penală; pedeapsă; reacție socială.

Abstract: This article examines from a criminal and criminological perspective the reasons that make the perpetrator of a criminal act choose between assuming responsibility or avoiding criminal liability, based on the theories of criminologists and philosophers such as Cesare Bonesana Beccaria, Jeremy Bentham and Étienne De Greeff. The criminal act, as we shall show, changes a person's existential trajectory and creates a dramatic break within the individual that is likely to create a state of disorientation and confusion. Awareness of the unlawful nature of the act, fear of society's reaction and of the punishment that will be imposed by the courts are three of the main reasons analysed in the first part of the article why the perpetrator of a criminal act would adopt an attitude of denying the criminal charge. The second part of the article will discuss the procedural position of the plea of guilty, analysing the mental processes that lead to the making of a truthful confession before criminal justice authorities.

Keywords: plea of guilty; penal responsibility; punishment; social reaction.

¹ Doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, email: ciocan.costica@yahoo.com.

1. Introducere

Săvârșirea unei infracțiuni de către o persoană poate reprezenta un eșec al politicii penale de prevenire adoptate de state în baza prerogativei de realizare a ordinii sociale și a justiției. Cu toate că în etapa postinfracțională se produc consecințele actului incriminat, care sunt de cele mai multe ori grave și ireversibile², lupta împotriva criminalității nu încetează, societatea căutând reintegrarea și îndreptarea infractorului.

De-a lungul timpului, au fost aplicate diferite modele de reacție socială, începându-se cu cel represiv, care se baza pe pedepsirea aspră a persoanelor ce comiteau infracțiuni, pentru ca, ulterior, după conștientizarea eficienței limitate a acestuia, să fie utilizate și modele preventive, curative sau mixte.³ Din perspectivă biblică se poate constata că, dacă în Vechiul Testament era instituită legea talionului „Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior, arsură pentru arsură, rană pentru rană, vânătaie pentru vânătaie”⁴, prin Noul Testament a fost abandonată viziunea punitivă, accentul căzând pe iertarea și salvarea persoanei care a greșit. Astfel, este pilduitor dialogul regăsit în Evanghelia de la Matei (18, 21-22), care relevă viziunea creștină despre iertare: „Atunci Petru, apropiindu-se de El, I-a zis: Doamne, de câte ori va greși față de mine fratele meu și-i voi ierta lui? Oare până de șapte ori? Zis-a lui Iisus: Nu zic ție până de șapte ori, ci până de șaptezeci de ori câte șapte.”

Un prim pas în procesul de recâștigare pentru societate a persoanei care a săvârșit o infracțiune ar putea fi făcut chiar de către aceasta prin conștientizarea gravității faptei comise și adoptarea unei atitudini de recunoaștere și de colaborare cu organele judiciare (procuror, judecător, organe de cercetare penală).

Conduita anterior menționată este recompensată prin mijloace juridice de atenuare a răspunderii penale, deoarece suspectul sau inculpatul își asumă fapta comisă și este pregătit să se supună rigorilor penale, relevând o predispoziție spre îndreptare. Astfel, art. 108 alin. (4) din Codul de procedură (în continuare C.pr.pen.) prevede că „Organul judiciar trebuie să aducă la cunoștința inculpatului posibilitatea încheierii, în cursul urmăririi penale, a unui acord, ca urmare a recunoașterii vinovăției, iar în cursul judecării posibilitatea de a beneficia de reducerea pedepsei prevăzute de lege, ca urmare a recunoașterii învinuirii.” Atât în cazul recunoașterii învinuirii în faza judecării (art. 396 alin. (1)0 C.pr.pen.), cât și în ipoteza încheierii unui acord de recunoaștere a învinuirii între inculpat și procuror (art. 480 alin. (4) C.pr.pen.), limitele în cazul pedepsei închisorii se reduc cu o treime, iar în cazul pedepsei amenzii, cu o pătrime.

² I. Oancea, *Probleme de criminologie*, Editura All Educational S.A., București, 1998, p. 177.

³ D. Culea, *Curs de criminologie*, Editura Național, București, 2001, pp. 139-142.

⁴ Versetele redată în prezentul articol se regăsesc în *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.

Inclusiv în procesul de individualizare a pedepsei de către instanța de judecată relevante nu sunt doar aspectele din faza preinfracțională⁵ [„natura și frecvența infracțiunilor care constituie antecedente penale ale infractorului; motivul săvârșirii infracțiunii și scopul urmărit - art. 74 alin. (1) lit. e), d) Cod penal⁶, în continuare C. pen.] ori cele din faza infracțională propriu-zisă [„împrejurările și modul de comitere a infracțiunii, precum și mijloacele folosite; starea de pericol creată pentru valoarea ocrotită; natura și gravitatea rezultatului produs ori a altor consecințe ale infracțiunii” - art. 74 alin. (1) lit. a), b), c) C.pen.], ci și cele din faza postinfracțională când făptuitorul poate adopta o atitudine de recunoaștere, poate zădărnici aflarea adevărului în cauză sau poate adopta o atitudine neutră [„conduita după săvârșirea infracțiunii și în cursul procesului penal” - art. 74 alin. (1) lit. f) C.pen.].

De asemenea, este posibil ca persoana ce conștientizează pericolozitatea faptei antisociale comise să dorească anihilarea sau diminuarea pe cât posibil a efectelor cauzatoare de prejudicii materiale sau morale. O astfel de conduită poate atrage reținerea unor circumstanțe atenuante legale [„acoperirea integrală a prejudiciului material cauzat prin infracțiune” - art. 75 alin. (1) lit. d) C. pen.] sau judiciare [„eforturile depuse de infractor pentru înlăturarea sau diminuarea consecințelor infracțiunii” - art. 75 alin. (1) lit. a) C. pen.] ce au ca efect obligatoriu reducerea cu o treime a limitelor speciale ale pedepsei prevăzute de lege pentru infracțiunea săvârșită.

Aceste recompense oferite de lege suspectului sau inculpatului pot stimula dorința acestuia de a recunoaște fapta comisă și de a face un prim pas pe drumul reintegrării sociale. Dincolo de aspectele juridico-penale anterior tratate, în continuare vor fi expuse aspectele de ordin psiho-social care stau la baza deciziei făptuitorului de a recunoaște sau nu fapta comisă.

2. Nerecunoașterea acuzației penale

Un prim aspect pe care dorim să-l abordăm în prezentul articol și care ar putea sta la baza luării unei decizii în etapa post delictuală de către făptuitor este strâns legat de modul în care acesta percepe și se raportează la fapta comisă. În acest punct, important este dacă autorul sesizează și înțelege caracterul ilicit al faptei sale și dacă alege să invoce o situație care îl legitimează să acționeze în acest fel.

Dacă făptuitorul se consideră îndreptățit să încalce, cu știință, normele penale, cu atât mai mult viitoarele proceduri penale îndreptate împotriva sa cu scopul tragerii la răspundere penală i se vor părea ilegitime și nedrepte, motiv pentru care va adopta o atitudine reticentă față de acestea. Motivele „aparent-legitime” care însă nu se circumscriu cauzelor justificative sau celor de neimputabilitate, exoneratoare de răspundere penală, sunt diverse, începând de la

⁵ A.O. Duțu, *Psihologie judiciară*, Editura Universul Juridic, București, 2013, p. 28.

⁶ Legea nr. 286/2009 privind Codul penal, publicată în M.Of. nr. 510 din 24 iulie 2009, cu modificările și completările ulterioare.

lipsa mijloacelor materiale de întreținere, existența unor conflicte familiale sau de muncă și sfârșind cu căutarea unor noi perspective asupra destinului individual.

Din perspectivă criminologică este relevantă teoria criminologului Étienne De Greef care etapizează parcursul criminogen în funcție de dinamica proceselor psihice interioare care duc în cele din urmă la comiterea infracțiunii.⁷ Astfel, în prima etapă denumită „assentiment inefficace”, apare ideea săvârșirii actului ilicit, fără manifestări exterioare din partea subiectului, pentru ca în etapa a doua acesta să oscileze între reprimarea și acceptarea ideii infracționale care provoacă o criză morală și existențială⁸. În această a doua etapă, subiectul suferă modificări atât la nivel fiziologic cât și la nivel psiho-comportamental, ce permit ca judecățile sale să fie distorsionate, într-un final acesta găsind justificarea actului ilicit.

A treia etapă, denumită de Étienne De Greef „la crise”, în care autorul comite fapta penală, este caracterizată prin „lupta și agonia morală pe care o suferă vinovatul, care vrea întotdeauna să ajungă la o înțelegere cu el însuși, profitând de tot ceea ce i se oferă pentru a-și legitima actul”.⁹ Astfel, conform teoriei expuse, se poate constata că făptuitorul este într-o continuă căutare a legitimității actului comis care, din perspectiva societății, are un caracter injust și nedrept.

Pornind de la această ipoteză, făptuitorul acționează având reprezentarea că are dreptul de a influența și controla conduita persoanei vătămate ori de a-i sustrage bunurile sau veniturile obținute. Cu titlu exemplificativ, putem expune situația inculpatului A.A., acuzat de infracțiunea de tulburare a ordinii și liniștii publice, care, deși inițial a învederat organelor judiciare că: „nu am nimic de zis și nu regret nimic din ceea ce s-a întâmplat”¹⁰, cu altă ocazie acesta a mărturisit că „în ziua incidentului, mama sa a venit, i-a lăsat o pungă de mâncare și a plecat; ((...)) s-a dus după ea pe scări pentru a o convinge să revină acasă, să locuiască împreună, însă mama sa nu a fost de acord și a lovit-o de mai multe ori pentru că nu a înțeles să urce în garsonieră”¹¹. Susținându-și nevinovăția, cu toate că nu nega faptele comise în materialitatea lor, în speța prezentată inculpatul nu a fost de acord să presteze o muncă neremunerată în folosul comunității, reiterând că „este nevinovat și vrea să meargă acasă”.

Trăind sentimentul legitimității până la paroxism, făptuitorul se poate considera un adevărat justițiar, plănuiind actul ilicit cu scopul de a restabili echilibrul într-o „lume nedreaptă”. Astfel, prin infracțiune, autorul își arogă funcțiile de anchetator și judecător, misiunea sa fiind aceea de a pedepsi persoana

⁷ É. De Greeff, *Criminologue et professeur à l'Université de Louvain [1898-1961], Introduction à la Criminologie*, Premier volume. (1946), Bruxelles: J. Vandenplas, Libraire Éditeur, 1946, 2ème édition, p. 313, disponibilă în format electronic la adresa: <http://classiques.uqac.ca>, accesat la 01.09.2021.

⁸ *Ibidem*, p. 314.

⁹ *Ibidem*, p. 319.

¹⁰ Curtea de Apel București - Secția a II-a penală, Hotărârea nr. 594/2021 din 21/04/2021, cu referire la tulburarea ordinii și liniștii publice (art. 371 C. pen.), disponibilă pe site-ul www.lege5.ro, accesat la 01.09.2021.

¹¹ *Ibidem*.

care s-ar fi abătut de la normele sociale. În acest context în care viziunea autorului referitoare la valorile și normele sociale este complet distorsionată, regretul ar putea apărea dacă misiunea asumată nu ar fi dusă la bun sfârșit. Aceasta este și situația inculpatei B.B. care, fiind acuzată de tentativa la infracțiunea de omor calificat (cu premeditare), a declarat în fața organelor judiciare următoarele: „Nu regret fapta comisă, regret doar faptul că nu am omorât-o pe prietena mea.”¹²

Un alt motiv pentru care autorul neagă comiterea faptei este legat de *teama față de reacția societății*, care îl va dezaproba și, eventual, exclude din rândul acesteia.¹³ Comiterea actului incriminat, cu toate că poate aduce, în mod nejustificat, unele avantaje de ordin material sau moral, expune subiectul oprobriului public, necinstei și dezonoarei, acesta trebuind să-și asume noul statut social (suspect, inculpat, condamnat).

În ceea ce privește onoarea, Cesare Bonesana Beccaria, considerat pe bună dreptate de literatura de specialitate „precursor al gândirii criminologice”¹⁴, în principala sa lucrare, „Despre infracțiuni și pedepse”, în care a dezbătut temele acute ale epocii în care a trăit, leagă acest concept de însuși modul de formare și de funcționare a societăților. Trăind în societate, există între oameni o relație de interdependență dată de modul în care aceștia înțeleg să-și realizeze interesele care pot fi de cele mai multe ori contrare.

Beccaria consideră că despotismul fizic al individului, înțeles drept o conduită ce încalcă flagrant legile existente, poate fi anihilat de despotismul opiniei („despotisme de l'opinion”), deoarece omul este interesat de ceea ce crede o altă persoană despre acesta și caută să aibă o imagine cât mai bună, evitând părerile dezaprobatoare, umilința sau batjocura¹⁵. Mai mult, gânditorul italian arată că onoarea este o virtute socială considerată de oameni inseparabilă de propria ființă („Cet honneur, que beaucoup de gens regardent comme inséparable de leur existence, n'est connu que depuis la formation de la société”¹⁶), fapt care ne face să credem că pierderea acesteia duce la o ruptură tragică în interiorul individului de natură să-i creeze o stare de dezorientare și confuzie.

Actul criminal modifică traiectoria existențială a persoanei, iar unul dintre simptomele crizei în care aceasta se află este dat de dorința ca fapta să nu fie descoperită, iar aparatul statal de represiune penală să nu fie activat. Stările afective ale autorului se coagulează sub forma unei rezistențe față de iminența răspunderii penale care aduce după sine un amplu proces de purificare. Astfel, autorul care prin

¹² Tribunalul Prahova - Secția penală, Hotărâre nr. 73/2021 din 01/04/2021, cu referire la omorul calificat (art. 189 C. pen.), disponibilă pe site-ul www.lege5.ro, accesat la 01.09.2021.

¹³ T. B. Butoi, *Tratat universitar de psihologie judiciară*, Editura Pro Universitaria, București, 2019, p. 214.

¹⁴ V. Cioclei, *Manual de Criminologie*, Editura All Beck, București, 1998, p. 64.

¹⁵ C. B. Beccaria, *Traité des délits et des peines*, Paris: Librairie de la Bibliothèque nationale, 1877, p. 38, disponibilă în format electronic la adresa: <http://classiques.uqac.ca>, accesat la 01.09.2021.

¹⁶ *Ibidem*, p. 39.

comiterea faptei antisociale a realizat o mutație a principiilor stabilite de societate este pus în situația de a-și reevalua noile valori adoptate, preîntâmpinând atitudini radicale din partea membrilor acesteia.

În această situație dilematică, autorul poate decide să nu se supună rigorilor penale, să nege fapta comisă și să încerce să se sustragă de la răspunderea penală prin diferite mijloace nelegale. Cea mai des întâlnită modalitate de evitare sau contracarare a anchetei organelor judiciare este cea a ascunderii autorului într-un loc care să nu aibă legătură cu comiterea faptei, respectiv obținerea unui alibi ori tănuirea bunurilor provenite din infracțiune. Aspectele anterior menționate posedă o încărcătură psihologică importantă, deoarece relevă opoziția autorului față de eventualele reacții nefavorabile din partea societății care nu trebuie să afle ceea ce s-a petrecut. Căutarea unor imobile nelocuite, ascunderea corpurilor delictive, însoțită de comiterea infracțiunii de profanare de cadavre sau morminte nu reprezintă decât niște exemple tipice de manifestare a autorului care a decis nu-și asume fapta comisă.

Al treilea motiv pentru care autorul tinde să nege săvârșirea infracțiunii și pe care dorim să îl analizăm în prezentul articol este reprezentat de *teama față de pedeapsa ce va fi stabilită* de instanțele judecătorești prin hotărârea definitivă de condamnare.

Doctrina de drept penal distinge în cadrul traseului infracțional o fază internă, psihologică, înăuntrul căreia autorul examinează posibilitatea săvârșirii unei infracțiuni și adoptă, la final, o soluție¹⁷. În procesul deliberativ sunt stabilite obiectivele care trebuie atinse, sunt cântărite toate avantajele pe care comiterea actului ilicit le poate aduce, dar sunt evaluate și eventualele consecințe periculoase.¹⁸ Autorul caută să se ferească pe cât posibil de aprecieri eronate, chibzuiește fapta, luând în considerare pedeapsa ce va plana asupra sa, pedeapsă care are, în mod indubitabil, și un caracter afflictiv¹⁹. În orice caz, o persoană care comite, cu bună știință (în cunoștință de cauză), o faptă relevantă penal își asumă, implicit, faptul că va putea fi trasă la răspundere pentru aceasta.

Filosoful și juristul Jeremy Bentham arată că, pentru a fi realizată o acțiune, aceasta trebuie să producă pentru subiect o satisfacție care să depășească nivelul suferinței care ar putea rezulta din ea²⁰. Astfel, pornind de la teza anterior expusă, actul criminal, în reprezentarea autorului, aduce anumite avantaje pentru care viitoarele neplăceri, suferințe fizice sau psihice trec într-un plan secund. O persoană care a săvârșit o infracțiune, prin evitarea răspunderii penale și sustragerea de la procedurile judiciare urmărește să păstreze doar avantajele și profitul obținut, reevaluându-și calculele inițiale.

¹⁷ N. Giurgiu, *Drept penal general - doctrină, legislație, jurisprudență*, Editura „Sunset”, Iași, 1997, p. 159.

¹⁸ *Ibidem*, p. 161.

¹⁹ I. Pascu, *Drept penal. Partea generală*, Editura Europa Nova, București, 2001, p. 68.

²⁰ J. Bentham, *Déontologie, ou Science de la morale (1834), Tome I: Théorie*, Paris, Charpentier, John Bowring, Éditeur scientifique, p. 55, disponibilă în format electronic la adresa: <http://classiques.uqac.ca>, accesat la 01.09.2021.

Consecințele comiterii unei infracțiuni sunt însă dramatice, iar în cadrul procedurilor judiciare, în majoritatea cazurilor, suspectul sau inculpatul conștientizează că prin aplicarea pedepsei va suferi o restrângere (legală) a drepturilor sale sau își va putea pierde chiar libertatea prin aplicarea pedepsei închisorii sau a detențiunii pe viață. Astfel se explică de ce în perioada post delictuală pot apărea primele sentimente de regret, de remușcare și chiar primele ideeații suicidare.

În cadrul procesului penal este respectată demnitatea și viața privată a persoanelor, conform art. 11 C.pr.pen. care prevede că „(1) Orice persoană care se află în curs de urmărire penală sau de judecată trebuie tratată cu respectarea demnității umane. (2) Respectarea vieții private, a inviolabilității domiciliului și a secretului corespondenței sunt garantate. Restrângerea exercitării acestor drepturi nu este admisă decât în condițiile legii și dacă aceasta este necesară într-o societate democratică.”

Din dispozițiile legale anterior menționate rezultă că pe parcursul procedurilor penale suspectul sau inculpatul nu poate fi supus unor acte sau măsuri care să-i încalce drepturile, fiindu-i garantată integritatea fizică și psihică. Astfel, atunci când ne referim la teama autorului față de represiunea penală ce va fi îndreptată împotriva sa, ne referim doar la procesul penal și pedeapsa legală care i se va aplica în condiții ce exclud tratamente inumane sau degradante ori acte de tortură, care, așa cum vom arăta în partea a doua a acestui articol, pot reprezenta motive pentru realizarea unor false recunoașteri.

3. Concluzii intermediare

Motivele pentru care autorul unei infracțiuni poate alege să nu recunoască fapta comisă, astfel cum am arătat, pot fi diverse, în această primă parte a articolului fiind analizate trei dintre acestea, respectiv conștientizarea caracterului ilicit al faptei, teama față de reacția societății și teama față de pedeapsa ce va fi aplicată de instanțele de judecată prin hotărârea penală de condamnare. Fiind cunoscute și înțelese de către organele de justiție penală raționamentele care stau la baza actului decizional al autorului referitor la fapta comisă (negare/recunoaștere), pot fi valorificate în mod legal și loial acele împrejurări de fapt care pot duce la obținerea unor mărturisiri sincere ce vor putea fi ulterior utilizate ca probe în procesul penal.

Referințe

- Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006
- Beccaria C.B., *Traité des délits et des peines*, Paris: Librairie de la Bibliothèque nationale, 1877
- Butoi T.B., *Tratat universitar de psihologie judiciară*, Editura Pro Universitaria, București, 2019, p. 214
- Cioclei V., *Manual de Criminologie*, Editura All Beck, București, 1998
- Culea D., *Curs de criminologie*, Editura Național, București, 2001
- Dușu A. O., *Psihologie judiciară*, Editura Universul Juridic, București, 2013
- Giurgiu N., *Drept penal general- doctrină, legislație, jurisprudență*, Editura „Sunset” Iași, 1997

Costică Ciocan

De Greeff É., *Introduction à la Criminologie*, Premier volume. (1946), Bruxelles: Joseph
Vandenplas, Libraire Éditeur, 1946, 2e édition

Oancea I., *Probleme de criminologie*, Editura All Educational S.A., București, 1998

Pascu I., *Drept penal. Partea generală*, Editura Europa Nova, București, 2001